

Recomandarea nr. 6
Privind satisfacția echitabilă

Observînd o tendință de instituire a unor practici judiciare divergente în cadrul instanțelor de judecată din Republica Moldova, în special în ce privește aplicarea legislației naționale și a standardelor internaționale ce țin de acordarea despăgubirilor, inclusiv cu titlu de compensații morale, Președintele CSJ, în colaborare cu Direcția Agent guvernamental a Ministerului Justiției, consideră necesar a da următoarele explicații:

În aplicarea [Legii nr. 87 din 21.04.2011 privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărîrii judecătorești](#)(în continuare „Legea nr. 87”):

Adoptarea *Legii nr. 87* a avut drept scop crearea în Republica Moldova a unui remediu intern eficient de apărare a dreptului la **judecarea în termen rezonabil** și a dreptului la **executarea în termen rezonabil** a hotărîrii judecătorești. Este unul din principalele mecanisme interne prin care se tinde la respectarea termenului optim și previzibil de soluționare al procesului.

Procedura în baza *Legii nr. 87* a fost introdusă ca o consecință a jurisprudenței constante a instanței de la Strasbourg, care a statuat asupra necesității introducerii unui asemenea mecanism intern.

Sarcina nemijlocita de aplicare a prevederilor dispozițiilor legii enunțate prin stabilirea mărimii reparației prejudiciului cauzat prin încălcarea drepturilor sus-menționate le revine **instanțelor de judecată** în fiecare caz individual, conform regulilor de competență jurisdicțională stabilite la capitolul IV din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova.

Cauza se examinează de un alt complet de judecată decît cel care a examinat (examinează) **cauza principală** în care se pretinde încălcarea. Or, categoriile de litigii menționate se examinează în instanță de judecată în conformitate cu normele legislației procesual-civile, ținîndu-se cont de particularitățile prevăzute de *Legea nr. 87*.

În vederea examinării juste a pretențiilor ce decurg din *Legea nr. 87*, pe lîngă respectarea strictă a cadrului procedural impus de dispozițiile CPC și a legii menționate, este necesară și cunoașterea, în special de către instanțele judecătorești, a **jurisprudenței constante CEDO**, prin care s-au definitivat deja principii după care se examinează astfel de pretenții. Există și anumite **particularități de soluționare** a unor asemenea litigii, care de asemenea urmează a fi luate în considerație.

Așadar, examinarea corectă a acestor pretenții, legalitatea și temeinicia hotărîrii judecătorești în cadrul pricinilor respective, în ansamblu depinde în mare parte de pregătirea acestora. Or, după cum s-a mai menționat, aceste pretenții se caracterizează prin **conținut specific**, în funcție de obiectul probațiunii, subiecții procesuali, termenul de examinare, sarcina probațiunii (sarcina probațiunii delipsă a încălcării dreptului, sarcina de a dovedi suportarea prejudiciului material, etc.), inclusiv soluțiile deduse din jurisprudența CEDO.

Urmează a se menționa că toate cauzele urmează să parcurgă **trei etape de apreciere**:

- identificarea în substanță a **obiectului** pretențiilor;

- identificarea **perioadei** de referință
- aprecierea **necesității** și, dacă e cazul, a **cuantumului** satisfacțiilor echitabile.

Legea nr. 87 distinge următoarele tipuri de pretenții:

- repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea **dreptului la judicarea în termen rezonabil** a cauzei

- repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea **dreptului la executarea în termen rezonabil** a hotărârii judecătorești

Înainte de a oferi o caracteristică a acestor pretenții urmează a se defini **noțiunea** de rezonabil sau nerezonabil, care este importantă și generică ambelor tipuri de pretenții.

O definiție clară nu poate fi dată, dar anumite **criterii de apreciere** au fost instituite, în acest sens de a se consulta (*Josan*, § 18, *Mazepa*, § 42, *Holomiov*, § 137 cu referințe), și anume:

- **Complexitatea cauzei**, se apreciază de asemenea după caz și individual. Drept exemple pot constitui *-complexitatea obiectului acțiunii civile sau substanța acuzațiilor penale*, necesitatea unui *volum probatoriu*, *expertize*, *numărul de martori* sau *părți în proces*, ori *elemente de extraneitate*, existența altor *proceduri paralele*, etc.

- **Comportamentul părților** care include aprecierea *comportamentului reclamantului și a autorităților*. Se va aprecia *bona/mala fides* a tuturor părților implicate în proces, inclusiv existența unor *întârzieri inexplicabile*, *amânări neîntemeiate*, *consecutivitatea ședințelor*, *planificarea unei ordini a ședințelor cu pauze îndelungate*; etc.

- **Miza (interesul) pentru reclamant** relevă *importanța* sau *scopul* pentru persoana care pretinde violarea dreptului său la un termen nerezonabil.

Particularitățile examinării pretențiilor privind repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judicarea în termen rezonabil a cauzei

Se va distinge între **procedurile civile** și **penale**. Procedurile **contravenționale** cad sub incidența caracterului penal al procedurilor (*Ziliberberg*; *Guțu*) și acestora li se aplică aceleași principii precum la examinarea duratei **procedurilor penale**. Procedurile în **contencios administrativ** se vor aprecia ca fiind unele **civile**, dacă în final urmăresc un **interes patrimonial** al reclamantului (*Megadat.COM SRL*). Procedurile **disciplinare** se vor aprecia de asemenea sub aspectul civil dacă în principal afectează un interes patrimonial al reclamantului (*Cravcenco*).

În cazul procedurilor civile

Dacă sunt proceduri civile, atunci **data începerii** curgerii termenului se apreciază la **ziua adresării cererii** de chemare în judecată. Procedurile anterioare (în cazul procedurilor disciplinare și a celor în contencios administrativ), în fața altor organe sau autorități a administrației publice, decât acele judiciare, nu se iau în considerație la aprecierea termenului nerezonabil.

Data expirării termenului în cazul procedurilor civile se finalizează cu **adoptarea unei hotărâri** judecătorești asupra fondului pretențiilor și care a devenit **definitivă**. **Lipsa unei soluții judiciare** asupra fondului pretențiilor nu împiedică

reclamantul să pretindă încălcarea dreptului la examinarea într-un termen rezonabil (*Boboc*, § 25-27). Cu alte cuvinte și procedurile pendinte se iau în considerație.

A se lua în considerație că **procedurile extraordinare** (*recursuri în interesul legii, revizuri, etc.*) de obicei nu se includ în calculul duratei procedurilor, decât dacă prin ele **s-a examinat fondul cauzei și hotărârea definitivă a fost casată**. De regulă, nu se includ și procedurile în fața Curții Constituționale și alte proceduri paralele, care au determinat suspendarea procedurii de bază (spre exemplu proceduri penale). Totuși, în cea din urmă situație dacă procedurile de bază puteau fi soluționate *de facto* și *de jure* fără a aștepta soluția în proceduri paralele, atunci Articolul 6 § 1 din Convenție este aplicabil (*Ruiz-Mateos c. Spaniei*).

În cazul procedurilor penale

În cazul procedurilor penale, cel mai complicat moment este identificarea a două aspecte:

- dacă procedurile fac parte din **sfera penalului** în sensul Articolului 6 din Convenție,
- dacă da, atunci când persoanei care pretinde violarea dreptului său la durata procedurilor i s-a **înaintat o acuzație în materie penală**.

A se lua în considerație că în materia pretinselor violări a duratei procedurilor penale, *victimele, persoanele care au înaintat o sesizare, martorii, alte persoane participante în proces, în afară de acuzat (bănuț, învinuit, inculpat)*, nu pot pretinde încălcarea dreptului la durata nerezonabilă a procedurilor penale. Cu alte cuvinte, Articolul 6 § 1 din Convenție sub aspectul său penal, poate fi invocat numai **de persoana căreia i s-a înaintat o acuzație**. O **excepție** constituie situația când victima unei infracțiuni pretinde durata nerezonabilă a procedurilor penale în **legătură cu imposibilitatea soluționării aspectului civil**, și anume examinarea excesiv de lungă a acțiunii sale civile în cadrul procedurilor penale. În această situație poate fi apreciată și durata procedurilor penale, dar **începând cu momentul înaintării acțiunii civile**, și doar luându-se în considerație criteriile aplicabile procedurilor civile.

Aprecierea dacă procedurile intră în sfera penalului în sensul Articolului 6 § 1 din Convenție nu este ținută de clasificarea dată de legislația națională și constituie un concept autonom care se apreciază după unele criterii deja bine definite (așa-numite criterii *Engel*), și anume - (1) încadrarea în dreptul intern; (2) natura infracțiunii (delictului, contravenției, etc.); (3) gravitatea pedepsei pe care persoana în cauză riscă să o primească.

Data începerii curgerii termenului în materia procedurilor penale începe la **ziua înaintării acuzației penale**, care nu obligatoriu coincide cu ziua recunoașterii în calitate de bănuț, învinuit, sau ziua unui alt act de procedură, **prin care persoanei i se recunoaște oficial o altă calitate de acuzat**. La identificarea zilei de la care încep să curgă garanțiile unui proces echitabil pentru acuzat în sensul Articolului 6 § 1 se ține cont de **notificarea oficială, din partea autorității competente, privind suspiciunea referitoare la comiterea unei fapte penale** (identificată potrivit criteriilor *Engel*), definiție care depinde, de asemenea, **de existența sau absența unor „repercusiuni sau consecințe importante asupra situației (suspectului)”**.

Prin urmare, în durata procedurilor penale cu certitudine se includ proceduri de urmărire penală, proceduri începând din momentul în care acuzatul a fost implicat în proces, indiferent de statutul acestuia dacă a avut loc o **notificare oficială** și dacă aceasta a avut **consecințe asupra situației lui**. În această ordine de idei uneori o luare de explicații la faza prealabilă de control, pînă la începerea urmăririi penale, poate servi drept punct de plecare pentru curgerea garanției unui termen rezonabil.

Data expirării termenului de obicei nu este greu de identificat în materia procedurilor penale și se termină odată cu o hotărîre definitivă prin care s-a soluționat fondul acuzației. Va include orice proceduri, inclusiv cele extraordinare, cai de atac utilizate de partea acuzării, inclusiv acele în anulare sau revizuire, etc. Similar, cum și în materia procedurilor de executare tardivă și a duratei nerezonabile a procedurilor civile, în procedurile penale persoana poate să pretindă violarea dreptului său la durata procedurilor chiar dacă acestea nu au fost finalizate cu o hotărîre definitivă.

Odată identificată **perioada de referință** sau **data curgerii** termenului atunci cînd procedurile sunt încă pendinte, aprecierea rezonabilității timpului procedurilor se face potrivit aceluiași criterii (miza pentru reclamant; comportamentul părților în proces, complexitatea cauzei, etc.) A se lua în considerație că, spre deosebire de procedurile civile, în această situație, spre exemplu miza pentru reclamant va crește din momentul în care acesta are aplicate **măsuri preventive privative de libertate sau restrictive de libertate**. În general, miza pentru reclamant în procedurile penale practic nu se pune în discuție niciodată, din momentul în care reclamantul prin definiție riscă o pedeapsă penală, respectiv importanța soluționării prompte a chestiunii pentru el este prezumată.

De asemenea, sub aspectul criteriului **comportamentul părților** prin lipsa părții acuzării, chiar și motivată prin implicarea în alte procese, va fi privit mereu cu rezerve și nu va constitui o scuză dacă această lipsă a fost una excesivă. Cel mai complicat la apreciere în aceste spețe este evaluarea chestiunii cu privire la complexitatea cazului care, de obicei, se estimează în raport cu caracterul și gravitatea acuzațiilor, capetelor de acuzații, valoarea și calitatea probatorului acumulat și necesar de a fi acumulat, existența sau lipsa unor expertize complexe, existența complicilor și co-acuzaților, etc.

Particularitățile examinării pretențiilor privind repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la executarea în termen rezonabil a cauzei (neexecutarea sau executarea tardivă)

Cînd se constată o **neexecutare continuă** (atunci cînd hotărîrea rămîne neexecutată la momentul examinării), termenului nerezonabil se va aprecia doar de la **data nașterii obligației de executare** (*dies a quo*) și pînă la ziua adoptării hotărîrii cu privire la o eventuală constatare a violării,/neviolării dreptului declarat de Articolul 6 § 1 din Convenție.

Cînd se constată o **executare tardivă** sau întîrziată (atunci cînd hotărîrea judecătorească a fost executată la momentul examinării) termenul nerezonabil se va aprecia de la data nașterii obligației de executare și se va termina cu executarea efectivă (*dies ad quern*).

A se ține cont de **caracterul obligației** de executare și **importanța** pentru creditorul executării (miza pentru reclamant). În materia executărilor obligațiilor

cu privire la drepturi sociale inerente persoanei (de ex. salarii; pensii; compensații sociale; etc.) sau unele drepturi inerente unui trai decent (de ex. acordarea de spații locative; evacuare; etc.) aprecierea prejudiciilor morale va fi ghidată de unele standarde mai ridicate. De asemenea în materia de executare a obligațiilor cu caracter privat nepatrimonial (de ex. drepturi părintești; adopție; tutelă; etc.) aprecierea prejudiciului moral va fi de asemenea supusă unui standard mai ridicat (a se vedea *Bordeianu*).

A se identifica **calitatea debitorului executării**, și anume dacă debitorul este o **autoritate de stat** sau un **terț privat** (o persoană fizică sau o entitate juridică privată) (a se vedea *Cooperativa Agricolă Slobozia-Hanesei* sau *Grițco* (dec.)). În raport cu acest criteriu se va aprecia **comportamentul părților** la procedurile de executare.

Se va aprecia comportamentul autorităților însărcinate cu obligația executării și/sau a părților (creditorului sau a debitorului executării) la adoptarea măsurilor de executare sau împiedicarea executării (refuzuri neîntemeiate și amânări; pasivitatea; lipsa îndelungată a reacției autorităților sau amânări nejustificate; etc.). Utilizarea cu bună-credință de către o parte a drepturilor sale procedurale la contestare, apel sau alte căi de atac nu se ia în considerație și nu poate fi imputată acesteia ca fiind o tergiversare a procedurilor, decât dacă utilizarea drepturilor respective nu a evoluat într-un **abuz de drept** sau **calea de atac a fost evident lipsită de succes** (*Popov*, § 32 sau *Nenașeva și alții* (dec.)).

Mărimea despăgubirii, în esență, trebuie să depindă de **comportamentul executorului și creditorului**.

Odată identificată perioadă și apreciată rezonabilitatea prin prisma celor **trei criterii**, devine mai ușoară aprecierea cuantumului prejudiciilor materiale (în special în situația existenței penalităților, deoarece perioada va fi deja identificată), morale și a costurilor și cheltuielilor.

Soluțiile emise privitor la pretențiile formulate în temeiul Legii nr. 87:

Instanța de judecată decide respingerea acțiunii ca **vădit nefondată**- nu există o aparență de încălcare a Convenției (de exemplu: în materia neexecutării cereri declarate vădit nefondate pentru o perioadă de neexecutare în mediu între 9 și 11 luni – decizii de inadmisibilitate: *Lupașcu Petru*, 10 luni; *Coșleț*, 10 luni; *Comandari*, 11 luni; *Nedelcov*, 11 luni; *Turchin*, 11 luni; *Glavcev*, 6 luni; *Gurău*, 8 luni; *Ciobanu Mircea*, 8 luni; *Osoian*, 9 luni; etc.).

În urma constatării faptului că a fost încălcat dreptul la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau dreptul la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești, **instanța de judecată decide** asupra acordării unei satisfacții echitabile de la bugetul de stat în contul reparării prejudiciului material, moral, precum și a costurilor și a cheltuielilor de judecată.

De asemenea, la constatarea încălcării dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești, **instanța de judecată poate decide că simpla constatare a încălcării dreptului, prezintă prin sine o satisfacție echitabilă pentru prejudiciul moral**. (*Amihalachioae* (dec.)) și în acest sens a se ține cont de **caracterul individual** al fiecărei cauze.

Prejudiciu material

La aprecierea prejudiciilor materiale se va lua în calcul perioada reală de neexecutare (între *dies a quo* și *dies ad quern*) și calculul sumelor cu titlu de prejudiciul material se va distinge în două capete – **prejudiciu material real** (de obicei valoarea obiectului neexecutării) și **penalități** (dobânda de întârziere) calculate prin prisma prevederilor Codului civil (Articolul 619). Sarcina probării prejudiciului material și a penalităților, de obicei, cade pe seama reclamantului (creditorul executării).

Pretenții cu titlu de prejudiciul material **nu ar trebui să apară** atunci când se dispută **durata procedurilor judiciare**, fie în aspectul civil fie în aspectul penal. Prejudicii cu titlu material ar putea să apară exclusiv atunci când există o **legătură de cauzalitate** între pretinsa violare a dreptului la durata rezonabilă a procedurilor și pierderi materiale datorită imposibilității de a se folosi de drepturi pecuniare sau de a se bucura de fructele acestora (*Cravcenco; Boboc*, etc.). În cazul încălcării duratei rezonabile a executării, atunci când există o hotărîre judecătorească definitivă considerată un bun în sensul Articolului 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție, dacă hotărîrea poate fi evaluată din punct de vedere patrimonial, prejudiciul cu titlu material poate fi evoluat și el. În cazul duratei nerezonabile a procedurilor, acest aspect evident nu poate fi evaluat din momentul în care o hotărîre judecătorească definitivă nu există și scopul acestor proceduri este de a obține o asemenea hotărîre într-un timp util.

În spețe penale, prejudiciul material pretins nu va avea nici o legătură de cauzalitate cu încălcarea termenului rezonabil, și persoanele pot pretinde doar compensații cu titlu moral și pentru costuri și cheltuieli. Aprecierea acestora se face la fel după principiile de mai jos.

Prejudiciu moral

Aprecierea prejudiciului moral se face în raport cu criteriile de mai sus (miza pentru reclamant, comportamentul părților, bună./reaua-credință; durata neexecutării, etc.). Se ia obligatoriu în considerație **principiul general al echității** și suma nu trebuie să fie **vădit disproporționată cu sumele acordate de Curtea Europeană în spețele similare**. Sarcina probării prejudiciului moral nu poate fi pusă pe seama reclamantului **și se apreciază individual pentru fiecare caz**, luîndu-se în considerație argumentele ambelor părți în proces și **exluzîndu-se pretenții excesive și vădit exagerate**.

Analizînd jurisprudența CEDO în cazurile de neexecutare, putem constata că mărimea acesteia este de aproximativ de 600 euro pentru 12 luni de întârziere și cîte 300 euro pentru fiecare perioadă următoare de 6 luni de întârziere.

Trebuie de menționat că, chiar dacă perioadele mai scurte de un an, în mod normal, nu conduc la constatarea unei violări, la calcularea daunei morale se ia în considerație întreaga perioadă, inclusiv acel prim an de neexecutare.

În materia duratei nerezonabile a procedurilor judiciare, sumele acordate cu titlu de prejudiciu moral variază între 1000 EURO și 2500 EURO, pentru 5 sau 10 ani. Cea mai mică sumă s-a acordat în *Deservire SRL*, 600 EURO, pentru 6 ani și cea mai mare în *Cravcenco*, 3000 EURO, pentru 10 ani de examinare a unui litigiu de muncă.

Costuri și cheltuieli

La aprecierea costurilor și cheltuielilor judiciare urmează a se conduce de două principii de bază: (i) costuri și cheltuieli urmează a fi în modul **corespunzător probate**, de obicei prin documente de plată sau prin prezentarea descifrării pe ore a lucrului avocatului și tarife aplicabile, dacă e cazul, și (ii) cheltuielile trebuie să fie **rezonabile ca quantum** (în special în materia de tarife percepute pentru onorariile avocaților) și **necesare pentru proceduri în speță** (nu se compensează, de ex., lucrul avocatului care nu are tangență directă la proces).

Astfel, în cazurile moldovenești, CEDO a acordat în mediu, cu titlu de costuri și cheltuieli, între 300 și 1500 euro.

Urmează de menționat faptul că este destul de importantă **unificarea practicii judiciare** a instanțelor naționale și la acordarea despăgubirilor morale în alte cazuri, decât cele menționate mai sus.

În acest sens, ținem să menționăm că, potrivit jurisprudenței CEDO, instanțele judecătorești din țara noastră ar putea să acorde satisfacție morală la constatarea violării drepturilor și libertăților fundamentale, și anume :

- violarea art.2 CEDO -6000–30000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- violarea art.3 CEDO – 3000-5000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- violarea art.5 CEDO- 600-30000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- violarea art.6 CEDO -1000-7000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- violarea art.1 Protocol 1 CEDO -1000-6000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- violarea art.7, 8, 9 10, și 11 CEDO - 1000-10000 euro, echivalentul în lei moldovenești,
- repararea prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, Legea nr.1545 din 25 februarie 1998 - 0-10000 euro, echivalentul în lei moldovenești.

Mihai POALELUNGI
Președintele Curții Supreme de Justiție

Lilian APOSTOL
Șef adjunct al Direcției Agent Guvernamental, Ministerul Justiției